

Arany János *Alkalmatosságra írott versek* című művének ismeretlen másolata¹

Arany János nagykőrösi időszakának a terméke az *Alkalmatosságra írott versek* című műve, amely az alkalmiságnak és az alkalmon részt vevő, nem akármilyen színvonalú, tudós társaság műveltségi szintjének egészen sajátos keverékét mutatja.² Magából a szövegből is igen sokat megtudhatunk a művet létrehívó alkalomról, ám mindent biztosan nem. Szerencsére a vers elkészültéről és felhasználásáról (felolvasásáról) jelen esetben egy, nem a szerzőtől származó kommentár is a rendelkezésünkre áll: a verssel megtisztelt személy, Szilágyi Sándor rövid cikke olyan forrás, amely sokban árnyalhatja az alkalmi költészet itt alkalmazott poétikájáról kialakítható képet (erre még a későbbiekben részletesebben is kitérek).

Ez az utólagos emlékezés azonban, bármilyen sokat segít is, nem oldja meg a fellelő összes irodalomtörténeti problémát. Külön feladatot jelent a vers keletkezésének, aktuális és utólagos használatának filológiai feltárása. Ez az alkalmi versek esetében igen nehéz művelet.³ Most azonban lehetővé teszi egy sajátos körülmény: felbukkant a szövegnek egy olyan, eddig lappangó másolata, amely – eltérően az eddig ismertektől – nemcsak a szövegforrásokat gyarapítja, hanem lehetővé tesz más jellegű következtetéseket is.

Arany János alkalmi versét, amely Szilágyi Sándor disznótoros vacsorájára készült, a címzett, Szilágyi Sándor többször is publikálta. Először egy, nem a nyilvánosság elé szánt, alkalmi kiadványban, amely még Arany életében, 1881-ben jelent meg,⁴ utána 1896-ban közzétette egy hírlapi cikkben is, korrigált szöveggel – ez sokkal többekhez eljuthatott, és alighanem a nyilvánosság számára ez tette igazán ismertté a verset, annál

¹ Készült az Arany János kritikai kiadás OTKA NKFI-pályázat keretében (témavezető: Korompay H. János). A dolgozat elkészítésében Olosz Katalin volt segítségemre, aki nemcsak a közlemény alapjául szolgáló kézirat fényképmásolatát küldte el nekem, és felkért engem a kézirat feldolgozására, hanem készülő dolgozatomat tanulmányértékű megjegyzésekkel kommentálta is, ami komoly segítségemre volt a végső változat kialakításában. Hálás köszönettel tartozom érte.

² A vers értelmezésére korábban már kísérletet tettem: SZILÁGYI Márton, „*Mi vagyok én?*”: *Arany János költészete*, Bp., Kalligram, 2017, 36–40.

³ Erről Csokonai kapcsán, ahol ritkán állnak rendelkezésre külső szempontú emlékezések az alkalmi versek keletkezéséről: SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Bp., Ráció, 2014 (Ligatura), 261–275.

⁴ *Album Szilágyi Sándor városmajori birtokfoglalásának emlékére*, Bp., 1881. A kiadványon fel van tüntetve: „A közreműködők számára 30 példányban készült.” S utána szintén nyomtatva olvasható a tulajdonos neve; az Országos Széchényi Könyvtár olvasótermi forgalmazott példánya (jelzete: 504.736) éppen Arany Lászlóé volt. A vers itt minden kommentár és dátum nélkül szerepel, ott van viszont mellette egy jó színvonalú, gyakorlott grafikusra valló illusztráció is (készítőjének a neve nincs feltüntetve).

is inkább, mert Szilágyi itt írta meg a vers keletkezését is.⁵ Sőt Szilágyi még 1897-ben is kiadta a szöveget a saját neve alatt,⁶ miközben ugyanebben az évben az Arany nagykőrösi időszakáról könyvet publikáló Benkó Imre is közzétette a verset a Szilágyi tulajdonában lévő kézirat alapján; a könyvhöz egyébként éppen Szilágyi Sándor írt előszót. Benkó a következőket mondta a szövegközlésről: „Szilágyi Sándor engedelméből Arany ezen páratlan humorú tréfás versét egész terjedelmében ide igtatom.”⁷ Tehát a vers kiadástörténetében a Szilágyihoz kapcsolódó, az ő tulajdonában lévő kézirat volt a meghatározó, hiszen ez alapján a mű először 1881-ben, majd 1896-ban és 1897-ben is megjelent (ebben az évben kétszer is) – nem szó szerint ugyanazzal a szöveggel egyébként. Szilágyinak köszönhetjük a vers keletkezéstörténetének részletes leírását is.

A datálásban Szilágyi nem volt túl pontos: 1896-os cikkében csak az „[e]gyik télen” meghatározással találkozhatunk.⁸ Az esemény téli időzítése persze nem lenne meglepő, hiszen a disznótoroknak általában ez a jellemző periódusa – ám Szilágyi láthatólag nem tudta évhez kötni utólag az eseményt. Benkó Imre a monográfiájában ezt pontosította: szerinte a vacsora 1855–1856 telén történt, ami lehetséges időpont, bár ahhoz, hogy ezt pontosítani tudjuk, érdemes végiggondolni Benkó könyvének az időrendi logikáját is.⁹

Benkó ugyanis a tárgyalását egy-egy tanév eseményeihez kötötte, és így az 1855–56-os tanévet is az iskolai év megnyitásával (okt. 1.) kezdte, majd számba vette a tanári karban történt változásokat.¹⁰ Mivel a disznótor előtti eseményként Ádám Gerzson kecségés vacsoráját említette, a két esemény között láthatólag időrendi összefüggést is sugallt. Ádám már a tanév közben érkezett a tanári karba, Csikay Imre helyébe, Benkó szerint a „második félév elején”.¹¹ Ez az esemény minden bizonnyal már 1856-ban volt, azaz Szilágyi Sándor vacsorája 1856 januárjában lehetett.

Voinovich háromkötetes Arany-életrajzában gyakorlatilag nem foglalkozott a verssel, éppen csak megemlítette, de ő 1855-re tette a nevezetes disznótor¹² – majd évtizedekkel később, a tőle gondozott kritikai kiadásban 1856-ra, de úgy, hogy sem erre az eltérésre nem reagált, sem azt nem tette világossá, miért ez a dátum (bár alighanem mindkét esetben Benkó könyvéből indulhatott ki).¹³ Ha a pontosítás reményében

⁵ SZILÁGYI Sándor, *Disznótor*, Magyar Hírlap, 6(1896), 356. sz. (dec. 25.), lapszám nélkül (II. melléklet).

⁶ Debreczen, 29(1897), 18. sz. (jan. 22.), 1–3. Ez az írás az 1896-os cikk újraközlése, azaz szó szerint tartalmazza Szilágyi Sándor keletkezéstörténeti kommentárját is.

⁷ BENKÓ Imre, *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön*, Nagy-Kőrös, Ottinger Ede, 1897, 85. A szöveg: 85–88.

⁸ SZILÁGYI Sándor, *i. m.*

⁹ BENKÓ, *i. m.*, 83.

¹⁰ Ezen a ponton Olosz Katalinnak a dolgozat első változatához fűzött, írásbeli megjegyzéseire támaszkodtam.

¹¹ BENKÓ, *i. m.*, 80.

¹² VOINOVICH Géza, *Arany János életrajza*, s. a. r. TÖRÖK Lajos, Bp., Universitas – MTA Könyvtár és Információs Központ, 2019, 321.

¹³ ARANY János, *Zsengék – töredékek – rögtönzések*, s. a. r. VOINOVICH Géza, Bp., Akadémiai, 1952 (Arany János Összes Művei, VI)[a továbbiakban: AJÖM VI.], 221.

áttanulmányozzuk Arany levelezését, akkor némi támpontot nyerhetünk – bár végső bizonyosságot és pontos időpontot nem. Arany levelei a datálás szempontjából csak áttételes információkat tartalmaznak, ám ezeknek sem fölösleges az újbóli mérlegelése. Egy Tompához intézett, 1856. május 9-i levélben az alkalmi vers alapötlete, Szilágyi Sándor disznóhoz való hasonlítása tér vissza egy rögtönzött tréfában – bár persze ennek aligha tulajdonítható keletkezéstörténeti relevancia (innen nem tudni ugyanis, ez volt-e a korábbi, vagy a vers), de párhuzamként lehet érdekes (és ha Benkó könyve nyomán 1856 januárjának tekintjük az eseményt, akkor persze ez a levél a későbbi): „A szalontai disznót pedig ne kisebbitd, mert most látom a lapokból, hogy egy földim, Kenyeres, Párisba is küldött azokból (t.i. a disznók- s nem a lapokból). Ha kegyetlen akarnék lenni, azt mondanám neked, a mit a szinte hizékony Sz. Sándornak mondtam volt: igaz-e Sándor, hogy folyamodtál, miszerint statusköltészen Párisba utazhass, mint disznó?”¹⁴ A másik adat már viszont nyilvánvalóan utólagos visszautalás az eseményre, egy 1857. november 20-i levélben: „Hallottál már a Sándor-disznó multságáról, azt hiszem.”¹⁵ Annak föltételezése, hogy még a levél címzettjének, Salamon Ferencnek is hallania kellett a disznótoros vacsoráról, azt sejteti, hogy Arany szerint is egy széles körben ismert eseményről van szó, amelynek a híre olyanokhoz is eljutott, akik ekkor már nem is kötődtek Nagykőröshöz, máshol éltek. Salamon ugyanis az 1854–55-ös tanévben volt a nagykőrösi gimnázium tanára (állásáról 1855 szeptemberében mondott le),¹⁶ a következő tanévre már nem maradt ott, és ekkor lett a *Pesti Napló* munkatársa.¹⁷ A disznótorra már a távozása után kerülhetett sor, ha Arany egy levélben említette meg neki az eseményt. A vacsora pedig 1857 novemberében még nem lehetett olyan távolságban, hogy a rá való levélbeli utalás ne újdonságként hasson.¹⁸ S mivel a társas együttlét legmaradandóbb (s mondhatni, egyetlen) írásbeli dokumentuma Arany alkalmi verse volt, a disznótoros vacsoráról szóló hírek terjedésében benne foglaltatik a szöveg másolatokban való ismertsége is.

Szilágyi Sándortól érdemes részletesen idézni a vers elhangzásának a körülményeit, annál is inkább, mert ez az egyetlen, rendelkezésünkre álló (még ha kétségtelenül jóval későbbi) leírás erről az eseményről:

¹⁴ Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1856. máj. 9. = ARANY János *levelezése (1852–1856)*, s. a. r. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula, SÁNDOR István, Bp., Akadémiai, 1982 (Arany János Összes Művei, XVI) [a továbbiakban: AJÖM XVI.], 699.

¹⁵ Arany János Salamon Ferencnek, [Nagykőrös, 1857. nov. 20.] = ARANY János *levelezése (1857–1861)*, s. a. r. KOROMPAY H. János, BÓDYNÉ MÁRKUS Rozália, JANKOVITS László, Bp., Akadémiai, 2004 (Arany János Összes Művei, XVII) [a továbbiakban: AJÖM XVII.], 117.

¹⁶ BENKÓ, *i. m.*, 80.

¹⁷ Vö. BENKÓ, *i. m.*, 72, 80.; AJÖM XVI., 1195.

¹⁸ Benkó szerint 1857 húsvétján (április 12–13-án) Aranyéknál vendégeskedett Salamon Ferenc, Gyulai Pál és Csengery Antal (BENKÓ, *i. m.*, 103–104). Ez alkalommal a disznótoros vacsora is szóba kerülhetett, Salamon tehát ismerhette már akkortól a történetet, és ez a későbbi levél csak visszautalás lehetett a korábbi, személyesen megszerzett információra.

Ennek a híressé lett disznótornak az volt a genézise, hogy egyik télen vacsorára hívtam meg a kollegátust. A vacsorát az én kedves háziasszonyom, Fodor néni készítette. A süldő malacot Fodor bácsi vásárolta meg, akihez Arany János a Gerzson-napi ösmert köszöntő versét írta. Arany pedig, amint négy óraker a kollégiumból kijöttünk, hozzá fogott a versíráshoz. Nagy épepeiát tervezett, amelyben minden professor le lett volna írva. De mire a hét órát elütötte, csak a bevezetéssel készült el. Felszedte hát magát a »bocskoros poéta«, mentegette, ahogy tudta, a későre érkezését, pedig senki sem kérdezte. Hanem amikor a végén a disznópecsenye az asztalra került, derült ki a késés oka. Arany ugyanis felállott, és szólt:

– Ezt a verset az utszélen találtam jöttömben; engedtessek meg nekem, hogy felolvassam.

Na iszen, volt is egetverő nevetés!

– Az a jó humor, az a tréfa, kedély, amely a versnek minden során előmlik, még jobban felvillanyozta a jókedvű társaságot.

A vacsoránál Tanárky prezideált, a későbbi államtitkár, aki akkor főgondnok volt. Mellette ült az öreg Gubody Sándor, a későbbi képviselő és Fodor bácsi. A hosszan tartó nevetés közben Arany újra felállott és a verset nekem átadta. Ma is megvan, kedves ereklye tőle.¹⁹

Szilágyi rövid leírása más részleteket tesz láthatóvá, mint ami a versből kiolvasható – a jelentőségét éppen ez adja. A vacsorázó társaságot persze még így is csak nagyjából rekonstruálhatjuk: Szilágyi emlékezéséből Aranyon és magán Szilágyin kívül még három személy jelenlétéről értesülhetünk (Tanárky Gedeon, Gubody Sándor, Fodor Gerzson), de közülük egy sem tartozik hozzá a nagykőrösi gimnázium akkori tanári karához, amelynek viszont számos tagja ott kellett, hogy legyen. Arany a versében közülük csak Lengyel Dániel természetrajztanárt említette név szerint, de nyilván másoknak is jelen kellett lenniük. Éppen ebben az összefüggésben tulajdonítható jelentőség Szilágyi azon mondatának, amely keletkezéstörténeti magyarázatként persze csak igen kevéssé fogható föl („Nagy épepeiát tervezett [Arany], amelyben minden professor le lett volna írva”). S noha Voinovichnak a kritikai kiadásban igaza volt, amikor Szilágyinak ehhez a mondatához egy kételyt megfogalmazó megjegyzést fűzött, hiszen az elkészült alkalmi vers formailag nem mutatja az eposziság műfaji jegyeit,²⁰ ám az kétségtelen, hogy az elkészült vers bevezető sorai éppen az eposzhoz mérik hozzá a vállalkozást, és ehhez képest határozódik meg az „alacsony” tárgy mint téma (és Szilágyi alighanem erre gondolt, amikor ezt a mondatot leírta). Persze egy „épepeiá”-hoz (még ha humoros hangnemű is) nemcsak több idő, hanem jóval több előzetes információ is kellett volna. Ha ugyanis Arany valóban egy ilyen műfaji hagyományhoz kívánt volna nyúlni, és nem csupán ironikus játékként idézi föl ezt a lehetséges előképet, akkor pontosan tudnia kellett volna, kik is lesznek jelen a vacsorán,

¹⁹ SZILÁGYI Sándor, *i. m.*

²⁰ „Szilágyi azt mondja, Arany épepeiát tervezett, de csak a bevezetés készült el; a vers nem mutat erre” (AJÖM VI., 221).

hiszen egy ilyen szöveg csak akkor hatásos, ha a jelenlévőkről állít olyasmit, amin mindenki multhat. Feltűnő, hogy a mégis megvalósuló, nyilván egészen más műfaji emlékezetet mozgósító vers éppen arról mondott le, hogy a jelenlévők minél szélesebb körét nevesítse. S ez aligha lehetett véletlen: láttuk, Szilágyi az emlékezésében éppen olyanokat említett név szerint, akik nem voltak tagjai a tanári karnak, és Arany számíthatott arra, hogy Szilágyi olyanokat is meghív (erre házigazdaként joga volt), akik más társadalmi körbe tartoznak – és egy ilyen társaságban a bennfentes tanári tréfák, az egymással való viccelődés funkciótlan lett volna. Ehhez a helyzethez sokkal jobban illett az alkalmi versnek az a megújított és átértelmezett hagyománya, amelyet Arany a versében végül is alkalmazott: kizárólag a házigazda rovasára élcelődött, és ehhez a református temetési búcsúztatók műfaji előképéhez nyúlt vissza. Vagyis Szilágyi megjegyzésének mégiscsak tulajdonítható egy másféle, (nem műfajpoétikai jellegű, hanem) keletkezéstörténeti értelmű relevancia, és ebben az értelemben nem zárható ki teljesen, hogy Arany kezdetben eposzparódiában gondolkodott, csak a hatásosság érdekében döntött egy másik tradíció alkalmazásáról, éppen az eltervezett felolvasás attraktivitása miatt.

Szilágyi emlékezésében Arany szabódása a késésért csak mintegy költői fogásként tételeződik („senki sem kérdezte”), afféle „captatio benevolentiae”-ként – pedig a szituáció egészében ennek megvolt a maga kikövetkeztethető jelentése. Hiszen Arany verse nem általában egy alkalomhoz, hanem ezen alkalom egy pontosan meghatározott pillanatához kötődött: a verset nem lehetett akármikor felolvasni, csak a vacsora legfőbb alkalmának, a disznósültnek a feltalálása előtt. Ami azt is jelenti, hogy Arany ekkorra feltétlenül oda kellett érnie, illetve az ő érkezéséig mindenképpen várni kellett a vacsora elkezdésével – azaz a késésével, már ha tényleg erről volt szó, és nem csak a színleléséről, a többieket is megakadályozta az evés elkezdésében. A mentegetőzés, még ha nyilván humoros és túlzó lehetett, ennek a helyzetnek szólt, noha ezt Szilágyi nem így értette (vagy legalábbis erről a vonatkozásáról utólagos emlékezésében hallgatott).

Érdemes arra is felfigyelni, hogy a versszöveg kódolt bizonyos közösségi gesztusokat, amelyeket performatív módon előre is vetített. Arany beépítette a felolvasandó szövegbe a koccintást és az áldomásívás köszöntő gesztusát, és ezzel elő is hívta ezeket a cselekedeteket:

Hátha még disznó lesz! amit, hogy elérjen,
Üssünk össze urak, kívánjuk, hogy éljen.²¹

Hasonló jellegű, de ezzel nem teljesen azonos a versnek az az eljárása, hogy az első rész végén és a teljes második részben (*A malac búcsúzása*) a szöveg úgy tett, mintha leírásként működne, és néhány apró elemmel mintegy leképezte a megsütött és

²¹ AJÖM VI., 26.

feltálat malac képét (alma van a szájában, a farka pedig egy papírkarikába van dugva, az asztal közepére van helyezve, a vendégek pedig körbeveszik). A humoros hatás-effektus természetesen csak úgy és csak akkor működött hibátlanul, ha ezek pontosan a látványt mutatták be – de mivel Aranynak már a kész verssel kellett megérkeznie a vacsora helyszínére, nem ott, a sült malac látványára kellett rögtönöznie a művet. Ezt egyébként Szilágyi Sándor emlékezése egyértelművé is teszi. Vagyis Aranyak rendelkeznie kellett azzal az előismerettel, hogy Nagykőrösön miképpen szokták megsütni és feltálatni az egészben sült malacot (ne feledjük, itt nem egy hagyományos disznótorról volt szó, amelyben a leölt jószágot módszeresen feldolgozzák), és biztosnak kellett abban lennie, hogy ettől a hagyománytól most sem fognak eltérni. Szilágyi emlékezése arról tanúskodik, hogy ebben a reménységében Aranyak nem is kellett csalódnia – vagyis a vers hagyományhoz való viszonyulásához ezt a mozzanatot is érdemes hozzászámítani. Mint ahogy azt is, hogy a vers hatásmechanizmusának fontos eleme lett ez a típusú behelyezkedés, amely szinte meg tudta jósolni és előre tudta vetíteni az ilyenkor tipikus normákat már a megírás pillanatában, így készítővén elő a szerzőtől elhangzó felolvasás teljes sikerét.

Arany kikövetkeztethető stratégiája ennek a versnek a kapcsán a szöveg performatív felhasználására korlátozódott: a mű a szerző orgánumára építve, egyszeri felolvasásként működött, utána a kézírata emléktárggyá és ajándékká változott (ezt szolgálta az, hogy a kéziratot Arany nyilvánosan Szilágyi Sándornak ajándékozta, ahogyan ezt az emlékezés meg is örökítette). Láthatólag Arany nem gondolta azt, hogy a verset másféle és többféle olvasási aktust lehetővé tévő létmóddhoz kellene juttatni, azaz terjesztenie kellene kézirat másolatokban vagy éppen ki kellene nyomtatnia valahogyan. Annak ellenére sem, hogy Arany műve olyan bonyolult és sokrétű irodalmi hagyomány-értelmezést valósított meg, amely méltóvá tehetné volna egy lassú és többszöri olvasás befogadói aktusának az alanyává válni. Alighanem Arany ilyen szerzői stratégiájával függ össze a vers későbbi sorsa is: ő tartotta magát ahhoz, hogy ez a vers nem része költői életművének, ezért nem autorizálta (kéziratát sem őrizte meg, nem akarta kiadni, nyilvánosan soha nem ismerte el a sajátjának), mások viszont elkezdtek másolni és ilyen formán terjeszteni a kézirat nyilvánosságban, illetve később a címzett és a kézirattal megajándékozott Szilágyi Sándor közzé is tette a szöveget. Ahogy láttuk, többször is, ami azért is érdekes, mert maga a vers Szilágyin élcelődve olyan képet rajzol róla, amelyet nem mindenki vállalt volna a nyilvánosság előtt (kövér, szeles, megbízhatatlan, azonfelül állandóan szellent – hogy egyszerűen fordítsam le a versben megképzett személyiség legfontosabb tulajdonságait és a malachoz való hasonlatosságának fokozatait).

Sajnos azonban a Szilágyihoz került kézirat azóta elkallódott, és legföljebb abban reménykedhetünk, hogy csak lappang, és nem semmisült meg. Ebben a sorsban amúgy osztozik Szilágyi Sándor egész hagyatékával, amely akár egyéb, Arany János nagykőrösi időszaka szempontjából kulcsfontosságú anyagokat is tartalmazhatott (ilyenek voltak a Mentovich Ferenc írta és rajzolta, szatirikus kézirat újság, a *Charivari* és az erre

reagáló, Mentovichcsal élcelődő, Arany készítette *Contra-Charivari* számai, amelyekről szintén Benkótól tudjuk, hogy ezeket éppen Szilágyi őrizte).²²

A disznótoros vers esetében Voinovich Géza több kéziratot is említett.²³ Ezek nyilvánvalóan másolatok, és noha Voinovich nem ezen jelentőségüket hangsúlyozta, a vers terjedésének és funkcióváltásának a dokumentumaiként is felfoghatók: hogyan lesz egy szándéka szerint egyszeri és auditív befogadásra szánt, erősen szituációhoz kötött, alkalmi versből olvasmány. Bár – sajnos – ennek a funkcióváltásnak a mibenlétéről és folyamatáról szinte semmi sem tudható meg ezen másolati példányok alapján. A nyelvész Szily Kálmán egy rövid cikkéből, amely a vers csupán egyetlen szavának („zicher”) az olvasatával foglalkozott, tudhatjuk meg, hogy mi lett a sorsa a Szilágyi Sándor tulajdonában lévő kéziratnak: „Szilágyi Sándor s halála után unokahuga, Mayer Gyuláné Szűcs Olga úrasszony kegyelettel megőrizte Arany e versének eredeti kéziratát”, és erről, illetve a kézirat pontos szövegéről Szilyt Nagy Gyula tájékoztatta.²⁴ Szűts Olga – aki egyébként Ergane vagy Baáry Elemér néven írói munkásságot is kifejtett – Nagykőrösön született 1876-ban, és négyéves korától nagybátyja, Szilágyi Sándor nevelte; 1895-ben ment feleségül Mayer Gyulához, aki ekkor Versecen volt levéltárnok, ám már 1896-ban Budapestre, az Országos Levéltárba került.²⁵ Nagy Gyula pedig – 1885-től Tasnádi Nagy Gyula néven – szintén az Országos Levéltárban dolgozott, 1909-től négy évig az intézmény főigazgatója is volt, tehát Mayer kollégája és főnöke.²⁶ Ez a kapcsolat hihetővé teszi, hogy miért éppen Nagy Gyula adott tájékoztatást a Szilágyi Sándor hagyatékában maradt kéziratról, noha Szily cikke erre egyetlen szót sem vesztegetett.

Láthatjuk: Arany maga nemhogy nem publikálta soha ezt a versét, de a családi hagyatékban sem maradtott fönn a kézirata (ezt indirekt módon Voinovich Géza igazolja, aki nem tett említést a kritikai kiadásban semmi olyan kéziratról, amely része lett volna az 1945-ben elpusztult, családi őrizetben lévő kézirathagyatékknak). Az sejthető, hogy ez egyáltalán nem véletlen. Fönnmaradt ugyanis Arany Lászlónak egy, Szilágyi Sándorhoz intézett levele, amely – sajnos – datálatlan, és a szóba hozott vers címét sem tartalmazza, de akár az is elképzelhető, hogy éppen erre a szövegre vonatkozott: „Atyám nem akarta ennek a versnek az emlékét fölleveníteni. Azért nem vettem be egyik gyűjteményébe sem s nem is igazítok nyomára senkit.”²⁷

²² „A Charivári két első számát s a Contra Charivári itt elsorolt számait Szilágyi Sándor ma is őrzi kézirat gyűjteményében” (BENKÓ, *i. m.*, 91).

²³ AJÖM VI. 220–221.

²⁴ SZILY Kálmán, *Arany János egy verséről*, Magyar Nyelv, 5(1909), 86–87. Az idézet: 87.

²⁵ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XII, Bp., Hornyánszky Viktor, 1909, 1186. Erre Olosz Katalin figyelmeztetett.

²⁶ Róla lásd Hóman Bálint nekrológját: Levéltári Közlemények, 2(1924), 203–205. – valamint: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/tasnadi_nagy_gyula (utolsó letöltés: 2022. júl. 14.)

²⁷ Közölte: GULYÁS Judit, *Arany László levelezése = Az örökség terhe: Arany László élete és munkássága*, szerk. SZILÁGYI Márton, Bp., Ráció, 2022, 209–243. Az idézet: 242. A levél jelzete: OSzK Kt. Fond IX/45. 3. sz.

A verset azonban meglehetősen kiterjedt módon másolhatták (sajnos, nem tudjuk kik), hiszen ha összegezzük azon – nyilván nem autográf, hanem másolati – kéziratoknak a körét, amelyről eddig tudomást szerezhettünk a szakirodalomból, elég sok említésnek a nyomára bukkanhatunk, és ezeknek a kéziratoknak egy része ma is fellelhető.

Kezdjük először a ma is létező másolatokkal. Voinovich Géza említett egy Debrecenben őrzött kéziratot, amely Kovács János tanár ajándékaaként került be közgyűjteménybe.²⁸ Van egy Sárospatakon őrzött kézirata is.²⁹ Az MTA Kézirattárában egy olyan, több kéziratot tartalmazó másolati gyűjteményben is megtalálható, amely Szinnyei Ferenc hagyatékából került ide.³⁰

Csak említésből ismerjük viszont a következő másolatokat. Szily Kálmán rögzítette 1909-ben, hogy van egy másolata Lehr Albertnek is: „melyet, úgy emlékszik, egy Nagykőrösön tanult tolnamegyei diák példányáról írt le régesrégén”.³¹ Ez pedig azt jelenti, hogy rögvest két másolattal is számolnunk kell: egy olyannal, amelyet egy nagykőrösi diák készített, és egy másikkal, amely erről a másolatról készült. Csábító lenne a föltételezés, hogy ezt a Tolna megyei diákot, akinek köszönhetően Lehr – jelenleg ismeretlen – másolata elkészült, Tolnai Lajossal azonosítsuk, aki eredeti nevén, még Hagymássyként valóban Tolna megyéből került Nagykőrösre, és valóban leírta Arany verseit (illetve legalább a versek egy részét) az 1856-os *Kisebb költemények* előkészítéseként.³² Persze kérdéses lehet, hogy ez a névtelen Tolna megyei diák hogyan férhetett hozzá olyan Arany-versekhez, amelyeket maga a költő nem kívánt archiválni és autorizálni, ám ismerünk olyan visszaemlékezést, igaz, mástól, amely arról tanúskodik: a diákok között keringtek olyan szövegek, amelyek kiadatlanok voltak, és Arany egész életében azok maradtak. Ilyen volt például *A honvéd özvegye*, amelyről a Nagykőrösön tanuló Bessenyei Ferenc állította azt (egyébként még Arany életében), hogy annak idején kéziratos terjedés útján ismerték.³³ Szily áttételes és

²⁸ „Egy kézirata Kovács János debreceni tanár ajándékából a debreceni ref. kollégium könyvtárában, jelzete: R. 702. I. A végén a költő jelle: #” (AJÖM VI., 220). A kézirat – amelynek helyes jelzete: R 702y – másolatát Kovács Teofil segítségével és Korompay H. János közvetítésével szereztem meg; mindkettőjüknek köszönettel tartozom.

²⁹ Tiszáninnyi Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak, Kézirattár, 1755, A 3277. XIV. Erre a kéziratra Csörsz Rumen István hívta föl a figyelmemet. Segítségét köszönöm.

³⁰ MTAK KIK Kt. Ms. 6342/163–165. Erről a példányról Voinovich is említést tett: AJÖM VI., 221. A kéziratról lásd még: SZILÁGYI Márton, *Arany János és a közköltészeti gyökerű sírfeliratok = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 7.*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2019, 275–285. Különösen: 275–276.

³¹ SZILY, *i. m.*, 87.

³² Erről Tolnai az önéletírásában számol be; a vonatkozó részlet alaposabb elemzését lásd: SZILÁGYI Márton, *Egy indulatos élet regénye (Tolnai Lajos: A sötét világ)*, Látó, 32(2021), 12. sz., 83–101. Különösen: 85–88.

³³ KERÉNYI Ferenc, *Arany János-kéziratok, tanítványa hagyatékában*, ItK, 107(2003), 1. sz., 91–95. Bessenyeire: 94–95.

részleteket nem tartalmazó adata nem enged meg olyan magabiztos következtetést, hogy azonosítsuk a lejegyzőt – de a jelenség érzékeltetéséhez elegendő kiindulópontot nyújt. A győri *Hazánk* szerkesztőjének, Kovács Pálnak az időközben szétszóródott irodalmi hagyatékában is ott volt a vers;³⁴ sajnos, részleteket sem arról nem tudunk, hogyan jutott hozzá, sem azt nem ismerjük, mi lett a kézirattal a legutóbbi említése óta, azaz 1914 után.³⁵

Ha összegezzük a három ismert és a két (illetve három) lappangó másolat keletkezésére vonatkozó, egyébként igen kevésbé részletes adatokat, akkor arra juthatunk, hogy mindössze egy esetben igazolhatjuk majdnem teljes bizonyossággal a másolat nagykőrösi kötődését: ez a Szily Kálmán rögzítette információk esetében kockáztatható meg, hiszen Lehr Albert szerint a saját másolata egy helyi diák másolatán alapult. Még ebben az esetben is kétséges azonban a másolatok (bármely másolatnak) az időbeli behatárolása: vajon a kőrösi diák készítette verzió egykorú vagy majdnem egykorú az eredetivel? Mert az sejthető, hogy Lehr másolata jóval későbbi lehet. A többi kópia esetében azonban még annyi adattal sem rendelkezünk, amely legalább az egyidejűség gyanújának a megfogalmazásához elegendő lenne. S ez egyébként nem szokatlan jelenség, hiszen az Arany-másolatok esetében többnyire egyáltalán nem rendelkezünk fogódzókkal a kéziratok készülésének idejéről, helyéről és feltehető funkciójáról.³⁶ Egy másik másolat esetében van egy olyan szál, amely Arany környezetéhez vezet el bennünket: a debreceni másolat eredeti tulajdonosa, Kovács János Arany személyes ismerőse volt, Geszten Tisza Domokos nevelőjeként dolgozott, és ő ajánlotta be a Tisza családnak Aranyt is; kettejük kapcsolatát meglehetősen sűrű levélváltás bizonyítja.³⁷ Ha ő rendelkezett a vers másolatával, akkor ez nagy valószínűséggel Arany János környezetéből juthatott el hozzá – bár ezt csak feltételezhetjük, erről nincsenek adataink.

Ezért is lehet különleges jelentősége Arany disznótoros verse azon másolatának, amely mind ez ideig regisztrálatlanul és publikálatlanul magántulajdonban lappangott, és amelyet a tanulmány függelékében betűhíven közlök. Ez esetben ugyanis éppen a megőrzés helye és a megőrző személy kiléte lehet az, amely fontos körülményeket segíthet megérteni, hiszen a többi ismert másolatnál még ennyi kiindulópontunk sincs a keletkezés mérlegeléséhez.

³⁴ „Arany János aláírásával két »alkalmatosságra íródott verse«, az első címe: Midőn Szilágyi Sándor úr az első és utolsó malatának végső tisztességtételét nagy és fényes gyülekezet jelenlétében tartaná, ezen alkalmatosságra készítődött és elmondódott egy bocskoros poéta által a következőképpen: [...] I. A malac bucsúzása. Mindkettő humoros, de kissé drasztikus” (PITROFF Pál, *Kovács Pál irodalmi levelezése*, ItK, 3(1914), 180–187. Az idézet: 180). Az persze kevésbé valószínű, hogy a kéziratban található névaláírás magától Aranytól származik, de ezt a másolat ismerete nélkül nem lehet eldönteni, a másolat pedig lappang (vagy megsemmisült).

³⁵ Vö. SZILÁGYI Márton, *Petőfi A szerelem országa című versének filológiai kérdéseiről*, ItK, 125(2021), 6. sz., 789–801. Különösen: 792.

³⁶ Ennek a részletesebb bemutatása a verses életmű első, 1851-ig terjedő szakasza kapcsán az általam elkészített, jelenleg lektorálás alatt álló kritikai kiadásban történik majd meg.

³⁷ Arany János és Kovács János egymással váltott, fennmaradt leveleinek a számáról lásd: AJÖM XVII., 659.

Ahogy Olosz Katalin írásban tájékoztatott a Szabó Sámuel-hagyaték föltárulásáról, az anyag két különböző helyről és két különböző időben került elő: „2021 novemberében a lebontásra ítélt gazdasági épületben talált hagyatékból kerültek elő az Arany Juliska és Szabó Sámuel kapcsolatát dokumentáló levelek, 2022 februárjában pedig a lakásban találták meg a dédunokák Arany János Szabó Sámuelhez intézett második (elutasító) levelét, s annak társaságában Heckenast és Arany János felhívását, valamint a disznótoros vers másolatát.”³⁸

Ez azt jelenti, hogy még a megőrzés helye sem kapcsolja össze az Arany Juliska és Szabó Sámuel közötti levélváltásokat azzal a néhány egyéb dokumentummal, amelyek közé a disznótoros vers másolata is tartozik. Azaz nincs semmi alapunk arra, hogy a másolatról feltételezzük: összefügg azokkal az egyéb, a levelezés dokumentálta, 1859–1860 tájára tehető kapcsolatokkal, amelyek Szabót a Nagykőrösön élő Arany családdhoz fűzték. Szabó Sámuel házassági szándéka 1859-ben volt aktuális, ő akkor volt szorosabb ismeretségben Aranyékkal, amikor Arany Juliannát feleségül is kérte. S ugyan ez a házassági terv meghiúsult, de a kapcsolatok a továbbiakban is megmaradtak (Arany László még az 1880-as években is írt neki). Sajnos semmi támpontunk nincs arról, hogy a disznótoros vers kéziratát mikor is küldték el neki, és ki lehetett a másoló. Ez a másolat egyébként szép és rendezett írásképű tiszta – ebben például jelentősen eltér a Sárospatakon őrzött másolat fogalmazványyszerű, betoldásokat is tartalmazó és meglehetősen hevenyészett írásképétől. Talán nem túlzás azt feltételezni, hogy a lejegyzőt a Szabóval amúgy jó ismeretségben lévő Szilágyi Sándorban (vagy a környezetében) kell keresnünk, hiszen ő volt birtokában Arany autográf kéziratának.³⁹ A másik lehetőséget, hogy a vers valamiféleképpen az Arany család révén juthatott el Szabóhoz, kizárja az a körülmény, hogy maga Arany aligha népszerűsítette ezt a művét, a kéziratát sem őrizte meg, és nincsen egyetlen olyan gesztusa sem, amellyel magának ismerte volna el. Arany László ebben híven folytatta apja szándékát,⁴⁰ és az is kérdéses, ő mennyire és mikortól volt kapcsolatban Szabóval. (Olosz Katalin meggyőző érveket hozott fel arra a tanulmányom lektori véleményében, hogy Arany László 1859–60-ban aligha ismerte személyesen Szabót, legfőljebb futólag.)

Szilágyi Sándorral viszont Szabó nemcsak közeli, hanem kifejezetten bizalmas viszonyban volt: 1859–1860-ból származó levelek – a levélváltásokból csak Szabó oldaláról ismerünk néhányat – egészen pajtáskodó, ugrató hangnemet ütnek meg.⁴¹

³⁸ Részlet Olosz Katalinnak a szerzőhöz intézett magánleveléből; erről lásd még OLOSZ, *i. m.*

³⁹ Szabó Sámuel és Szilágyi Sándor kapcsolatáról lásd még kettejük levelezésének egy másik fennmaradt darabját (1859. aug. 14.) Olosz Katalin tanulmányának szöveggözlő részében: OLOSZ, *i. m.* (16. számú levél).

⁴⁰ Ezt az Arany-levelek kapcsán meggyőzően bemutatta: KOROMPAY H. JÁNOS, A „kegyeletes fiú” *textológija: Az Arany János-levelek kiadástörténetéhez* = Uő, „Bénult idegre zsongító hatás”: *Arany-elemzések*, Bp., Universitas – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2019, 53–73.

⁴¹ SZABÓ SÁMUEL, *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*, kiad. OLOSZ Katalin, Budapest – Marosvásárhely, Európai Folklór Intézet – Mentor, 2009, 608–612.

Sőt Arany Juliska most közölt harmadik levele alapján az is kiderül, hogy a lány – amikor Nagykőrösön tartózkodott – a Szilágyi Sándor leveleibe helyezett külön borítékban juttatta el saját leveleit Szabóhoz, és a válaszokat ugyanezen az úton-módon kapta meg.⁴² Azaz Szilágyi be volt avatva Szabó házassági szándékaiba is.

Ebből persze még mindig nem kapunk arra választ, mikor juthatott hozzá Szabó a disznótoros vershez. Olosz Katalin a lektori véleményében emellett érvelt, hogy a másolat már Szilágyi Sándor publikációi után készült, és legvalószínűbb az 1896-os, országos hatókörű lapban történt közlés hatása, és ez kelthette föl Szabó Sámuel figyelmét is Arany verse iránt. Bármennyire körültekintő és árnyalt érvek szólnak azonban ezen hipotézis mellett, én látok benne egy gyöngye pontot: miért akarhatta volna valaki éppen akkor megszerezni Arany versének másolatát, amikor már a vers hiánytalanul rendelkezésre állt publikált formában is? Igaz, ismerünk olyan eseteket Arany kapcsán, amikor egy nyomtatásban megjelent verset kezdenek el kéziratos formában terjeszteni: ilyen volt a *Rákócziné*. Csakhogy ez esetben egy 1848-ban kiadott szöveg évtizedekkel későbbi másolatairól van szó, amikor már egyrészt az eredeti publikáció nem volt hozzáférhető, másrészt a költeménynek volt egy sajátos, az öncenzúrából fakadó politikai mellékjelentése is (Arany szándékosan kihagyta a köteteiből).⁴³ A disznótoros vers kapcsán azonban ilyen motivációt nem feltételezhetnénk akkor, ha elfogadjuk azt, hogy a Szabó birtokában lévő másolat az 1896-os publikáció miatt és hatására keletkezett. Ha a másolat feltételezhető funkciójából indulunk ki, akkor sokkal valószínűbb arra gondolnunk, hogy egy ilyen másolat birtoklásának (és láthatólag gondos megőrzésének) akkor van értelme, ha maga a vers még ismeretlennek tekinthető. S ilyenformán úgy vélem, a másolatnak meg kellett előznie Szilágyi Sándor publikációit. Az igen valószínű, az eddig idézett adatok is erre mutatnak, hogy a disznótoros és az ott elhangzó versnek lehetett híre: nem tudjuk ugyan pontosan, hányan lehetettek jelen az elhangzásakor, de ha a tanári kar létszámára gondolunk, hozzászámítva azt a néhány személyt, akiről név szerint tudunk, akkor 15-20 ember valószínűleg jelen volt. S ők mindannyian vihették a híret az eseménynek. Természetesen közülük csak egyvalaki rendelkezhetett az autográf kézírral, és ez a házigazda, Szilágyi Sándor volt, akinek Arany ezt személyesen (s nyilvánosan) odaajándékozta. Tehát csak ez az autográf kézirat lehetett a kiindulópontja minden későbbi másolatnak. A jelen másolat és a Szilágyi Sándor birtokában lévő kézirat alapuló szöveg között azonban vannak kisebb eltérések, ahogyan erről a későbbiekben még lesz szó.

Ha a szöveg filológiai újdonságát nézzük az eddig ismeretes szövegforrások tükrében, akkor az a feltűnő, hogy meglehetősen állandó a versszöveg szerkezete, nincs jelentős eltérés a minden bizonnyal leginkább hitelesnek tekinthető, Szilágyi Sándor birtokában lévő, lappangó kézirathoz képest (amelyet természetesen csak a publikációknak

⁴² Erre lásd: OLOSZ, *i. m.*

⁴³ A *Rákócziné* kapcsán ezeket a vonatkozásokat a megjelenés előtt álló kritikai kiadás jegyzetanyaga tárja majd fel. A probléma érzékeltetésére lásd egy másik, Rákóczihoz kötődő vers kapcsán: SZILÁGYI, „*Mi vagyok én?*” ..., *i. m.*, 198–204.

köszönhetően ismerhetünk, és amelynek a szövegállapotára csak ezekből következtethetünk). Éppen ezért lehet sokatmondó a mégiscsak megfigyelhető eltérések lajstromozása (ennek teljes körű elvégzése majd természetesen az új kritikai kiadás vonatkozó kötetének a feladata lesz).⁴⁴

Kérdéses, hogy mit tekintünk viszonyítási pontnak. A régi kritikai kiadás szövege azonos a Szilágyi Sándortól 1896-ban közölt szöveggel, amely több ponton eltér az 1881-ben publikált szövegtől, azaz Szilágyi időközben korrigált néhány olvasati hibát; fölvethető azonban, hogy a feltételezett autográfáról készült másik kiadást, a Benkó Imre könyvében megjelent változatot tartjuk autentikusnak.⁴⁵ Ez a két változat sem egyezik meg egymással minden ponton. Érdekes tehát mind a kettőt alapul venni a Szabó Sámuel-től megőrzött másolat szövegállapotának felmérésekor.

Jelen másolatnak nincsen címe – noha ez mind Szilágyinál, mind Benkónál ott van (az előbbiben: *Alkalmatosságra írott versek*, az utóbbiban: *Alkalmatosságra íródott versek*). Ez minden további nélkül lehet másolói hiba: az írnok egyszerűen lefelejtette a szöveg címét. Feltűnő, hogy a harmadik strófa 8. sora (a 24. sor) innen hiányzik: „Szépen földerítsem» ad hominem«-okkal”.⁴⁶ A hiány nem ítélnél meg egyértelműen, mert bár ez a sor tartalmilag és stílusosan jól illeszkedik a vers egészébe (a latin nyelvű utalás is teljesen a helyén van), ám éppen a harmadik strófa a Szilágyi Sándor-féle változatban (és a Benkó-féle változatban is) tíz soros, miközben a többi nyolcsoros. Azaz lenne annak logikája, hogy a most közölt szöveg esetében mintegy kiigazítsa a másoló ezen kihagyás révén a sortöbbletet – csak hát ez voltaképpen nem történt meg, hiszen a sortöbblet megmaradt azzal, hogy kilencsoros lett ez a versszak. Ezért aztán inkább az valószínűsíthető, hogy itt is egyszerű másolási hibáról van szó: a lejegyző szeme ugrott egyet, és így kihagyott egy sort. Ezt erősíti, hogy a debreceni másolatban is benne van ez a sor.⁴⁷

A másik elgondolkodtató eltérés egy olyan sorhoz kapcsolódik, amely már igen régen külön cikket kapott egy nyelvészeti szakfolyóiratban. A vers második egységében (*A malac búcsúzása*) olvasható a következő sor (80. sor): „Mellyel eddig nem volt egy *zicher* döfésed”.⁴⁸ Az itt kurziválással kiemelt jelzőt a vers első publikálásakor, 1881-ben máshogy írták: „siker” – megjegyzendő azonban, hogy a tőlem forgatott, egykor Arany László tulajdonában való példányban valaki ezt a szót áthúzta, és lapszéli glosszaként melléírta: „zikker”.⁴⁹ Sajnos, nem lehet tudni, ki volt ez, és azt sem, mikor történt a javítás. Szily Kálmán azonban később, 1909-ben bebizonyította, hogy

⁴⁴ A kritikai kiadásnak ezen a kötetén kezdetben Hász-Fehér Katalin dolgozott, majd átadta a feladatot Tarjányi Eszternek. Az ő váratlan és korai halála után a munkát Kardeván Lapis Gergely vette át, ám ő is megvált tőle, és Vaderna Gábor vállalkozott a folytatására.

⁴⁵ BENKÓ, *i. m.*, 85–88.

⁴⁶ AJÖM VI., 25. – vö. még: BENKÓ, *i. m.*, 86.

⁴⁷ Tiszántúli Református Egyházkerületi Kollégium Nagykönyvtár, R. 702y.

⁴⁸ AJÖM VI., 27. Kiemelés az eredetiben.

⁴⁹ *Album...*, *i. m.*, 7.

a „siker” szó egyszerű félreolvasás (vagy éppen nyomdahiba), mert a tőle felkutatott másolati példányokban mind a „zicher” szó szerepelt jelzőként.⁵⁰ Megjegyzendő persze, bár Szily erre nem reflektált, az ő módszere mégiscsak közvetett és hipotetikus volt, hiszen ahhoz a kézírathoz, amely alapján a szövegközlés megtörtént, nem férhetett hozzá (bár ahogy láttuk, Nagy Gyula informálta erről őt), ezért csupán egyéb másolatok párhuzamai alapján következtetett. Egyébként helyesen. Az is őt igazolja, hogy amikor Benkó Imre a könyvében újraközölte Szilágyi Sándor példánya alapján a verset, abban az adott helyen a „zicher” szó szerepelt,⁵¹ mint ahogy már a vers 1897-es újraközlésekor is, csak ott „sicher” alakban.⁵² (Amúgy Szily nem regisztrálta a vers összes későbbi közlését, ahol egyébként a tőle cáfolt alak már nem fordult elő, így utólag a cikk némileg fölösleges fontoskodásnak mutatkozik.) Tegyük hozzá, a jelenleg is hozzáférhető példányokon is a „zicher” szó olvasható: a sárospatakin éppúgy,⁵³ mint az Akadémia kéziratárában őrzöttön.⁵⁴ A debreceni változaton pontosan ezen a helyen egy utólagos javítás figyelhető meg: a lejegyző először a „zikher” szót írta le, majd ezt átírta „zicher”-re.⁵⁵ Az itt közölt változatban is „zicher” olvasható.

A függelékben közölt változatban az eltérés nem is itt, ennek a jelzőnek a kapcsán figyelhető meg, hanem éppen a jelzett szó más, mint a többi, eddig ismeretes példányon: itt ugyanis „zicher lökésed” olvasható. Tartalmilag és ritmikailag amúgy mindkét szó beleillene a versbe, nem rí ki onnan. S talán nem oktalan túlintertetés, ha úgy vélem, a „lökésed” szó mintha rendelkezne némi erotikus asszociációval is, amely a gyűrű emlegetésével, valamint Oresztész és Püladész férfitársaságának az emlegetésével is összefüggni látszik. Figyelemre méltó, hogy a jó minőségű és tiszta kézírású debreceni változaton szintén a „lökésed” szó olvasható.⁵⁶ Ezért aztán aligha ítélné a kérdés egyszerűen tipikus másolói hibának (az írnok értelmet ad egy olyan eltérésnek, amely amúgy belesimul a szövegbe...): hiszen két másolaton az egyik, a másik kettőn (beleértve a most közölt kéziratot is) a másik változat olvasható. Alighanem egyenértékű változatokként kell majd feltüntetni a kritikai kiadásban ezt a szót.

A Szilágyi Sándor-féle kiadás 23. sorában olvasható „rigmusokkal” szó⁵⁷ helyén a jelen kéziratban „rithmusokkal” szerepel – ahogyan egyébként Benkónál is.⁵⁸ Vagyis jelen másolat erősíti a Benkó-féle közlés autentikusságát. A Szilágyi-féle változat 26. sorában a „köhögők” szó előtt három pont jelzi a nyilván a felolvasás során érzékeltetett

⁵⁰ SZILY, *i. m.*

⁵¹ BENKÓ, *i. m.*, 88.

⁵² Debreczen, 29(1897), 18. sz. (jan. 22.), 2.

⁵³ Tiszáninenni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak, Kéziratár, 1755, A 3277. XIV.

⁵⁴ MTAK KIK Kt. Ms. 6342/163–165.

⁵⁵ Tiszántúli Református Egyházkerületi Kollégium Nagykönyvtár, R. 702y.

⁵⁶ Tiszántúli Református Egyházkerületi Kollégium Nagykönyvtár, R. 702y.

⁵⁷ AJÖM VI., 25.

⁵⁸ BENKÓ, *i. m.*, 86.

hatásszünetet, amely az utána következő ige eufemisztikus használatát hangsúlyozta ('köhögtök' ahelyett, hogy 'röhögtök').⁵⁹ Benkónál azt láthatjuk, hogy ott nincs ilyen jelzés, mint ahogy a Szabó Sámuelnél fennmaradt másolatban is hiányzik a három pont (a debreceni kéziratban viszont ott van, ugyanúgy, ahogy a Szilágyi-féle kiadásban).⁶⁰ Ugyanakkor viszont Benkó máshogy adja a második tagmondatot: „ha ti nem köhögtök”⁶¹ – Szilágyinál ez a következőképpen szerepel: „ha ki nem... köhögtök”. A Szabó Sámuelnél megőrzött másolat az utóbbihoz áll közelebb tartalmilag (Benkó alighanem félreolvasta az igekötőt, és személyes névmásként értelmezte – hacsak nem egyszerű nyomdahibáról van szó).

Megfigyelhető néhány kisebb eltérés is, szóeltérés, illetve szórendi változtatás (32. sor: „még pedig csak kezdi” – „pedig még csak kezdi”;⁶² illetve: 33. sor: „még” – „majd”;⁶³ 71. sor: „megölőjén” – „megölésén”).⁶⁴ Vagyis ezekben az esetekben a Szabó Sámuel-féle másolat írnoka mintha tipikus másolási hibákat követett volna el, azaz nem betű szerint másolt, hanem értelmező módon (bár ezt a kijelentést némileg gyöngíti, hogy a debreceni másolatban két esetben ugyanezeket az eltéréseket látjuk, ami megengedi azt a feltételezést is, hogy ezek lehetettek a helyes alakok az eredeti kéziratban). Ennek eldöntésére – az autográf kézirat hiányában – nincs módunk.

Hiszen, összegezvén az eltéréseket, jól látszik, hogy a lényegi azonosság mellett a most közölt szövegváltozat tartalmaz néhány, igencsak érdekes eltérést is, ám ezek némelyike magyarázható másolói tévesztésként.⁶⁵ S ha ez a helyzet, akkor föltételezhető, hogy a Szabó Sámuelhez eljutott változat is Arany eredetijéről készült, amely viszont csak Szilágyi Sándoron keresztül volt elérhető. Jelen másolat nem mutatja a közköltészeti létmód és variálódás jegyeit, egyértelműen ugyanabból a szövegváltozathoz vezethető le – ez kitűnik abból, ha a csak nyomtatásból ismeretes két másik, a Szilágyi Sándortól és a Benkó Imrétől publikált változattal hasonlítjuk össze. Csakhogy míg a két utóbbinak a kézirati előképét már nincs módunk megismerni, Szabó Sámuelnél

⁵⁹ *Uo.*

⁶⁰ Tiszántúli Református Egyházkerületi Kollégium Nagykönyvtár, R. 702y.

⁶¹ BENKÓ, *i. m.*, 86.

⁶² Az 1881-es közlésben a 32. sor így olvasható: „még pedig csak kezdi”. Az általam használt, Arany László számára készült, és valószínűleg általa is használt példányban (a jelzetét lásd a 4. jegyzetben) e sor mellett egy azonosítatlan kéz ceruzás korrektúrajellel jelezte a szavak sorrendjének fölcserélését: „pedig még csak kezdi”: *Album...*, *i. m.*, 5. A kritikai kiadásban szereplő változat (AJÖM VI., 26) és Benkó változata (BENKÓ, *i. m.*, 86) ezen a ponton azonos, és megegyezik a javítással. A debreceni változatban szintén: „még pedig csak kezdi” – Tiszántúli Református Egyházkerületi Kollégium Nagykönyvtár, R. 702y.

⁶³ Ezen a ponton is azonos a kritikai kiadásban szereplő változat (AJÖM VI., 26) és Benkó változata (BENKÓ, *i. m.*, 86). A debreceni változatban ugyanaz olvasható, mint a most közölt kéziratban: „majd” (Tiszántúli Református Egyházkerületi Kollégium Nagykönyvtár, R. 702y).

⁶⁴ Itt is ugyanaz a helyzet: AJÖM VI., 27. – BENKÓ, *i. m.*, 27. A debreceni változatban az olvasható, mint ami a most közölt kéziratban: „megölésén” (Tiszántúli Református Egyházkerületi Kollégium Nagykönyvtár, R. 702y).

⁶⁵ A jellegzetes másolói tévesztések áttekintését lásd: STOLL Béla, *Szövegkritikai problémák a magyar irodalomban*, Bp., Tankönyvkiadó, 1987, 31–40.

megőrződött a másolat. Mindez pedig csak megerősíti, hogy a frissen előkerült kópia igen jelentős az Arany-filológia szempontjából, és nagy szerencse, hogy akkor bukkant föl, amikor az új kritikai kiadás még csak készüléfélben van, így a másolat tanulságai szervesen beépülhetnek a kutatás új eredményei közé.

Függelék

A kézirat idegen kéztől származó, nem autográf másolat, Szabó Sámuel 2021 novemberében előkerült irathagyatékában található, Kolozsvárott, magántulajdonban. A sajtó alá rendezés során a rendelkezésemre bocsátott digitális fényképmásolatot használtam. A kéziraton aláhúzással jelölt kiemeléseket az átírás során kurziválással adtam vissza, szövegkritikai jegyzetekben jelöltem a javításokat. Az oldalhatárokat a szövegben szögletes zárójelbe írva adtam meg.

[1. f. recto:]

(Arany Jánostól)⁶⁶

Midőn Szilágyi Sándor úr az első és utolsó malaczának végső tisztességtelét nagy és fényes gyülekezet jelenlétében tartaná, ezen alkalmatosságra készítőddött és elmondódott egy bocskoros poëta által következőképen⁶⁷

Múzsám! Ki lebuktál Parnassus hegyéről,
És csak órr bezúzást nyertél pályabérül,
Szűnj-meg erőtetni szárnyadat magasra,
Hagyd az égi kvártélyt a fellengő sasra:
Jobb tenéked immár itt lenn tollászkodni,
Hósek és harczokrol még nem is álmodni,
Lelsz alacsony tárgyat akár mennyit; hisz na,
Ehol van Szilágyi, s' az ő poltrás diszna.

Oh te disznótornak nyájias istensége,
Kitől ihletődve jobban vált a gége,
Bicskanyító újbor a vászon kehelyben,
Ki előttem állasz tamquam egy pendelyben:
Tehozzád kiáltok, te légy segítségem,
Adj néhány rosz rímet, máskülönben végem;
Csak a leghitványabb fűzfaverset addsz,
Melyet ő érdemel és az ő malacza.

[1. f. verso:]

De talán azt kérdik – magam is azt kérdem –
Mi közös tulajdon, vagy mi közös érdem
Fűzi össze őket, hogy így énekembe
Mindig egy pórázon kötve vezetem be?

⁶⁶ Más kéz írásával; Olosz Katalin véleménye szerint Szabó Sámueltól származik.

⁶⁷ A cím kimaradt a másolatból.

Épen ez a dolog főfő csínyabínya,
Ezért gyötör engem a versgyártás kínja,
Hogy meg bizonyítsam ékes rithmusokkal:
Mi hasonlatosság vagyon ő közöttök,
Elmondom uraim, ha ki nem köhögtök:

Legelőbb is tudjuk a tapasztalásból,
Hogy a malacz élte nem áll semmi másból,
Csupán enni, inni vaczkon elheverni.
Ily módon szalonnát, s' nagy hasat nevelni.
Sándor is a háját szépecskén ereszti,
Már is látszik rajta, pedig még csak kezdi,
Hátha majd disznó lessz! amit hogy elérjen,
Üssünk össze urak! kívánjuk, hogy éljen!

Második tulajdon, hogy a malacz korog,
Sándorunk is gyakran oly gyanúsán morog,
Hogy produkálhatná magát Athenében
Bár malacz nem volna rejtve köpenyében. [2. f. recto]
Azt hiszen furorét csinálhatna véle,
Olyat még nem hallott az a görögféle;
Nincs is egyéb olyan tulajdona néki,
Melylyel annyi bölcs közt magát tüntetné ki.

Harmadik hasonlat, hogy a malacz sokat
Lótfut, csetlikbotlik, mindent felborogat,
E malacz tulajdon úgy megvan Sándorban,
Mint a két meszelybor, az egy iccze borban.
Ő is mindég ott jár, a hol soh' se kéne
A hol orron üti egyik másik néne;
Minden lépten kárttesz, nyal, fal, a mit talál,
Kotnyeles,⁶⁸ kotyonfitty, minden lébe kanál.⁶⁹

Negyedik hasonlat, hogy a malacz *élve*
Nem szokott fizetni se nyárba se télbe,
Még is akad bőven árpa kukoricza,
Hogy kedvéért élhet a jó mangalicza;
Sándort is tehetjük vele azon rangra,

⁶⁸ [jav. ebből:] Kotnyeles

⁶⁹ lébe <kala> kanál.

Minden fizetésit bizza nagy harangra,
Ő maga soh' sem vét, még is bőven arat,
Húzza be az ajtót, a ki hátra marad.

Ötödik hasonlat....de ne menjünk messze, [2. f. verso]
Im itt van előttünk, hasonlítsuk össze;
Ez a poczkos termet, ez a karika láb,
Ez a kunczogó hang, minék menjünk tovább?
Csupán egy különbség van fájdalom köztök,
Az, hogy a malaczbol, jó ízűen ösztök:
De szegény Sándorunk⁷⁰ – ha majd így jár szinte,
Nem lesz neki bezzeg ilyen tora mint e.

Végezván beszédem épületes részét,
Halljuk már a malacz utolsó nyögését,
Melylyel az élőkötől örökre búcsúzik,
Mielőtt gyomrunkba végképen becsúszik.
Elébb is gazdáján, megölésén kezdi,
Szemét a tányérból ő reá mereszti,
Szájában az almát mérgesen harapja,
Szóljon hát mielőtt Lengyel úr bekapja:

- *A malacz búcsúzása*
Gyilkosom, kegyetlen, mivel érdemlettem,
Hogy ez a sok éhes osztózik felettem?
Hogy fiatalságom zsíros tavaszában,
Így körül fogának széltiben hosszában?
Nem irtóztál ugyan belém verni késed, [3. f. recto]
Melylyel eddig nem volt, egy *zicher* lökésed,
Melytől ez ideig a patkány sem féle
Hogy tudtál engemet által szűrni véle?

Gyönyörű multság, gyönyörű theátrum,⁷¹
Ezért mondták rolunk: par nobile fratrum!
Ilyen a barátság? a gyöngébb a vesztés,
Így tesz Pyladessel a derék Orestes?
Várj-rá, mert szellemem feljár kísérteni,
Minden bátorságod az inadra keni.

⁷⁰ Sándor<nak>unk

⁷¹ theatr<o>um

Nem mersz többé estve az utcán járkálni,
Nem mersz gyertya nélkül egy magadban hálni.

Ha valami éjjel paplanodban korog,
Az én lelkem lesz az, a mely ott kuczorog
Az lesz, mely a legszebb női társaságban,
Egyszer csak megröffen hátul a nadrágban. –
De nem... megbocsátok jó keresztyén módra,
Hiszen, hol találnék ily méltó utódra?
Baráti emlékül azt a gyűrűt hagyom,
Melyben, ha jól sejtem, farkam dugva vagyon.